

הקשר בין האמונה הפדגוגית ותחום מקצוע ההוראה לבין תפיסת המסוגלות העצמית, המוטיבציה, שביעות הרצון והשחיקה בקרב מורים: השוואה בין מורים ערביים דתיים למקצועות האסלאם ומורים ערביים חילוניים למתמטיקה בבתי ספר תיכוניים במגזר הערבי

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת: כמאל עישאן

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן

אדר, תשע"ט

רמת גן

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך
הספרייה

אוניברסיטת בר-אילן
הספרייה

צבירה זו מוגנת ע"י זכויות יוצרים
הזכויות יוצרים שמורות באופן מלא

תקציר

אמונה פדגוגית היא תפיסת העולם המשקפת את האופן בו מבינים מורים את ההוראה ואת הערכים שהם מייחסים להבנה זו (Fives, 2003). מתוך כך, ניתן להתייחס לאמונה פדגוגית מסורתית, הנשענת על האמונה הדתית ומקפלת בתוכה היבטים כמו מסורתיות, דטרמיניסטיות ושמרנות, ולאמונה פדגוגית קונסטרוקטיביסטית, המושתתת על הבנייה של הבנה וידע, קידמה ומודרניות ומיוצגת על פי רוב על ידי גישה מדעית ורציונאלית (אילוז, 2004; Spring, 2015). בנוסף, ניתן להתייחס לאמונות פדגוגיות כאל הבנה אישית של המורה את משמעות ההוראה בנוגע חשיבותו של ידע, סוגיו, צורתו ותוכנו של הידע, ואמונות הנוגעות למקצועיות והמיומנות הקשורה בהוראה באופן כללי (Fives, 2003).

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את הזיקה בין אמונותיו הפדגוגיות של המורה ובין תחום מקצוע ההוראה שלו, ובהתאמה לבחון את אופן השפעת זיקה זו על תפיסת המסוגלות שלו, שביעות רצונו, ומאפייני תפקודיים נוספים של המורה במסגרת המערכתית החינוכית. לשם כך, בחן המחקר היבטים אלה בקרב מורים לאסלאם ולמתמטיקה בבתי ספר תיכוניים במגזר הערבי בישראל.

השערת המחקר הראשונה גרסה כי קיים הבדל בין האמונות הפדגוגיות של מורים ללימודי האסלאם ובין האמונות הפדגוגיות של מורים למתמטיקה. בפרט ביקשה השערת המחקר לבחון את הטענה כי מורים ללימודי קודש (אסלאם) יהיו בעלי אמונה מסורתית חזקה בהשוואה למורים ללימודי חול (מתמטיקה) וכן שמורים ללימודי קודש (אסלאם) יהיו בעלי אמונה קונסטרוקטיבית חלשה יותר בהשוואה למורים למתמטיקה. השערה מחקרית זו לא אוששה. בפועל לא נמצאו הבדלים באמונות הפדגוגיות בין שני סוגי המורים, עובדה אשר יתכן ומצביעה על שינוי במסגרתו זונחת החברה הערבית את התפיסה ההלכתית האסלמית המסורתית המתמקדת כמעט אך ורק בלימודי הדת, ותחתה מאומצת תפיסה חינוכית, אשר במרכזה מודל חינוך מערבי שמלמדים בו בעיקר מקצועות חילוניים. לחלופין, נדונה גם האפשרות שממצאים אלה מצביעים על שמרנות בקרב מורים למתמטיקה במגזר הערבי בישראל ועל נטייה מתאימה שלהם לאמץ אמונות פדגוגיות מסורתיות או אמונות המפחיתות בחשיבות הידע, סוגיו ותפקידו של המורה.

בהמשך לכך גורסת השערת המחקר השנייה כי קיים קשר בין האמונות הפדגוגיות של המורים ובין תפיסת המסוגלות העצמית, שביעות הרצון והשחיקה שלהם. השערה זו אוששה ונמצא כי בהתאם לתפיסת ההמשגה של Fives (2003) ממדי האמונה הפדגוגית של המורים המשפיעים על תפיסת המסוגלות העצמית, שביעות הרצון

והשחיקה של המורים נוגעים לחשיבות המיוחסת לידע הפדגוגי, לסוגי הידע, צורתו ותוכנו ולתפיסה הכללית של תפקידי ההוראה. בהתאמה, ניתן להסיק כי הם רלוונטיים יותר להבנת עמדותיהם של המורים מאשר ממדי האמונה הפדגוגית המסורתית והקונסטרוקטיביסטית. בנוסף, נמצא גם כי שביעות הרצון בקרב מורים לאסלאם הייתה נמוכה יותר מאשר שביעות הרצון בקרב מורים למתמטיקה.

בהמשך לכך גורסת השערת המחקר השלישית כי קיים קשר בין האמונות הפדגוגיות לבין המוטיבציה ורמת המחויבות הארגונית של המורים. ממצאי הניתוח הצביעו על כך שהמוטיבציה הפנימית מושפעת מהאמונה הפדגוגית בנוגע לחשיבות הידע הפדגוגי, הן באופן ישיר והן באופן עקיף דרך השפעתה על ממד המסוגלות העצמית הנוגע להשפעה הבית ספרית. בדומה מכך, המוטיבציה החיצונית של המורים מושפעת מהאמונה הכללית ביחס לתפקידי ההוראה, הן באופן ישיר והן באופן עקיף דרך ההשפעה על ממד תפיסת המסוגלות העצמית הנוגע לביטחון העצמי. בנוסף מושפעת המוטיבציה החיצונית מממדי תפיסת המסוגלות העצמית הנוגעים להשפעה פדגוגית ולהשפעה ברמת הבית ספרית. ממצאים אלה היוו אישוש להשערת המחקר, בהתייחס למוטיבציה של המורים.

ממצאי הניתוח הצביעו על כך שהשפעה של האמונות הפדגוגיות על רמת המחויבות הרגשית של המורים תוכה כולה דרך ממדי תפיסת המסוגלות העצמית, המוטיבציה ושביעות הרצון. בנוסף, נמצא כי רמת המחויבות הרגשית נמוכה יותר בקרב מורים לאסלאם וכן שקיים הבדל באופן בו משפיעה האמונה הפדגוגית הקונסטרוקטיביסטית על המחויבות הרגשית בעוד שבקרב מורים למתמטיקה השפעתה שלילית, הרי שבקרב מורים האסלאם היא חיובית. בשונה מכך, ממצאי הניתוח הצביעו על השפעה של האמונה הפדגוגית הכללית בנוגע לתפקידי ההוראה על המחויבות ההמשכית, הן באופן ישיר והן בצורה עקיפה דרך רמת המוטיבציה הפנימית ושביעות הרצון ומממד הביטחון העצמי של תפיסת המסוגלות העצמית. בנוסף נמצאו גם ממצאים המעידים על כך שהמחויבות ההמשכית מושפעת לשלילה מהאמונה הפדגוגית הקונסטרוקטיביסטית שקיימת השפעה שלילית של השחיקה על ממד זה של המחויבות ברגשית בקרב מורים לאסלאם בלבד. לבסוף, הצביע הניתוח על כך שהמחויבות הנורמטיבית של המורים מושפעת מהמוטיבציה הפנימית שלהם, כמו גם משביעות הרצון ומהאמונה הכללית ביחס לתפקידי ההוראה. ממצאים אלה היוו אישוש להשערת המחקר השלישית, בהתייחס לרמת המחויבות הארגונית של המורים.

בפועל ממצאי המחקר הצביעו על כך שהאמונה הפדגוגית היא גורם אפריורי במודל, כלומר שהיא מתעצבת לפני גיבושה של תפיסת התפקוד של המורה. בשונה מבחירת מסלול ההוראה, נמצא כי האמונה הפדגוגית מהווה

גורם משמעותי ביותר בתפיסת המורה את עצמו ואת תפקידו בטווח הקצר, כמו גם את יכולתו להשפיע ורמת המחויבות, ובפרט הערכית, שלו לארגון בטווח הארוך.

תרומת המחקר: תרומתו הראשונה של המחקר הנוכחי היא להרחיב ולהעמיק את הידע הקיים בנוגע לאמונות הפדגוגיות, כמושג אקדמי, הן מבחינה קונספטואלית והן מבחינה אופרציונלית. ההקשר הייחודי בו התבצע המחקר סייע להבין את יחסי הגומלין בין האמונות הפדגוגיות של המורים ובין בחירת תחום מקצוע ההוראה שלהם, וממצאיו מצביעים שהאמונות הפדגוגיות של מורים לאסלאם ולמתמטיקה מתעצבות לפני בחירת המקצוע, וכן שיש להן השפעה משמעותית ועמוקה יותר על עמדותיהם של המורים מאשר תחום מקצוע ההוראה.

המחקר מהווה תרומה חשובה לגוף הידע המצטבר לגבי הקשר בין אמונות פדגוגיות ובכלל זה אמונות דתיות ובין תחושת המסוגלות העצמית, שביעות הרצון, השחיקה, המוטיבציה והמחויבות הארגונית והוא סייע לאפיין בצורה טובה יותר את מהותן של האמונות הפדגוגיות בהקשר למקורן ומהותן של הידע. בפרט על רקע סקר מקיף של ה-OECD (2009 a, b) שהתמקד רק בהבחנה בין האמונות הפדגוגיות המסורתיות והקונסטרוקטיביסטיות של מורים, ניכר כי אמונות פדגוגיות הנוגעות לחשיבות הידע, לחשיבות סוגי הידע וצורתן ולחשיבות תפקידי ההוראה הן בעלות משקל רב ומהותי יותר בנוגע לעמדותיהם של המורים.